

KORTA BOKNOTISER

Carin Bergström: Kyrkplatsen som socknens centrum. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1992. 63 s., ill.

Denna skrift är den första i en serie studier av svenska kulturmiljöer, vilka som underlag har Riksantikvarieämbetets urval 1987 av miljöer med riksintresse. Det är den kulturhistoriska referensramen till detta urval som skall redovisas och presenteras närmare i denna serie. Meningen är att visa hur svensk historia avspeglas i lokala fysiska miljöer av skiftande slag.

Carin Bergström, som disputerade 1991 på en avhandling om lantpräster på 1700-talet och nu arbetar vid Riksantikvarieämbetet, har skrivit denna mycket klagörande och tilltalande översikt av den historiska miljön kring kyrka och prästgård. I det inledande kapitlet utpekas och definieras de sockenkommunala byggnaderna: kyrka, prästgård, sockenstuga, klockargård, fattigstuga, skolhus, tiondebod, sockenmagasin och kyrkstallar. Deras historia och inbördes förhållande skiftar lokalt. Så kunde t.ex. sockenstugan innehålla rum för de fattiga, skolan kunde ligga i klockargården och tiondeboden kunde förvandlas till sockenmagasin. Mycket finns bevarat, inte bara kyrkor och prästgårdar utan även sockenstugor, magasin och kyrkstallar (i norra Norrland kyrkstugor). Att fattigstugan fått stå kvar hör däremot till undantagen.

Kungliga förordningar och kyrkolagen sökte skapa riksgiltiga förhållanden men som bekant skiftade verkställandet från socken till socken och många olika lösningar prövades. Carin Bergström illustrerar detta med tre exempel, föredömligt presenterade med kartsquisser och färgbilder: Börstil i Uppland, Väse i Värmland och Dädesjö i Småland. I Dädesjö finns både medeltidskyrkan och en 1700-talskyrka. Att den förra – med sina berömda takmålningar med motiv ur Staffanslegenden – bevarats beror på att den efter den nya kyrkans tillkomst apterades till sädesmagasin.

Med gästgiverier och tingshus skapades på sina håll konkurrerande sockencentra, och med järnvägsstationerna och den handelsbebyggelse som dessa snart fick i sin närhet förflyttades definitivt socknens egentliga centrum bort från kyrkoplatsen. Idag är denna miljö ofta en fridfull idyll men med många intressanta avtryck av den lokala historien för den som kan tolka dem. Carin Bergströms skrift ger alla en utmärkt möjlighet till detta.

Mats Hellspång

Sune Björklöf: Skoglunds Bygg 1891–1991. Ett stycke kulturhistoria. Byggnadsingenjör Nils Skoglunds AB. Leksand 1991. 186 s., ill.

Företagshistoriker brukar sällan anmälas i Rig. Men ett undantag bör kunna göras för denna välskrivna skildring av ett byggnadsaktiebolag i Leksand och dess sekel-långa historia. Historiken har nämligen ett avgjort kulturhistoriskt intresse. Den börjar med Hallmans Per Karlsson från Tibble by, som blev snickare och sockenbyggmästare, det fortsätter med svärsonen Nils Skoglund, som tog över ledningen för företaget 1944, och det slutar med dennes son Mats, som tog över 1973. Skildringen av detta byggföretags produktion under många år och tre generationer är nära nog detsamma som en inventering av Leksands byggnadsbestånd. Grovt sett varannan byggnad i Leksands Noret är byggd av eller genomgripande reparerad av Skoglunds-företaget 1891–1991, praktiskt taget alla byggnader i den känsliga miljön kring kyrkan och Norsgatan. Hallmans Per byggde sådana för Leksandsmiljön centrala hus som Claéssons Minne (arkitekt Ernst Stenhammar), samlingshuset Sveasalen, Axel Munthes Hildasholm (arkitekt Torben Grut) och församlingshemmet, sockenstugan och tingshuset, alla tre ritade av Gustaf Ankarcrona. Man får en slående illustration till vilken betydelse för ett helt samhälle som en dominerande lokal byggmästare måste ha haft. Det gäller även hans efterträdare, Skoglund far och son, som dock naturligtvis verkade i en annan tid med en annan, mindre personlig och färgstark arkitektur.

Sune Björklöfs historik över Skoglunds är föredömlig genom sitt levande språk, sitt rika bildmaterial och genom den konsekventa metoden att sätta det lokala företags byggande i relation till samhällets sociala och ekonomiska utveckling. I ett avslutande och summerande kapitel görs jämförelser mellan de tre byggmästarna och vad som kom att karakterisera deras skilda epoker.

Mats Hellspång